

DEMOKRASİ VE EĞİTİM DEMOCRACY AND EDUCATION

Dr. Esed YAĞCI

Hacettepe Üniversitesi
Eğitim Fakültesi

Özet

Bu makalede, demokrasi ilkeleri ve tanımları ile eğitim ve demokrasi arasındaki sıkı ilişki felsefi bir açıdan gözden geçirilmiştir. Türkiye'deki demokratik hareketlerin ulusal eğitim felsefesinin, program geliştirme ve tasarımların ortaya çıkmasına etkisi yapılan anayasal değişiklikler açısından incelenmiştir.

Abstract

In this article, a survey of the main principles and definitions of democracy and the close relationship between democracy and education is presented through a philosophical perspective. The impact of democratic movements in Turkey on the emergence of national education philosophies and principles of curriculum development and curriculum design is examined in terms of constitutional changes.

Giriş

Bir ulusun varlığı, yarınından emin ve her bakımdan müreffeh olması, o ulusu meydana getiren insanlara bağlıdır. Ulusal kalkınma, ulusça güçlü olmanın gerektirdiği görevleri yerine getirmek üzere eğitilmiş kişilerin çabası ile başılır. Ulusal kalkınmaya açılan kapının anahtarı eğitimidir.

Ertürk (1979: 12)'de eğitimin bir süreç olduğunu, eğitimin bireylerin davranışlarında değişme yapmayı amaçladığı ve davranışlarda değişimin yaşantılarla olabileceği sayılılarından hareketle eğitimi şu şekilde tanımlamaktadır: "Eğitim, bireyin davranışında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme sürecidir."

Bu tanıma göre birey bulunduğu durumda yeterli görülüyor, ona istendik davranışlar kazandırmak isteniyor. Birey istendik davranışlarla donatılmak için belli bir sistem içine sokuluyor, sonra da bu davranışları kazanıp kazanmadığı, kazanamadıysa eksiklikleri ve yanlışlarının nerelerden kaynaklandığı araştırılıp saptanıyor, buradan hareketle sistem yeniden onarılıp işe koşuluyor (Sönmez 1985: 12). Bu eylem çembersel bir biçimde sürüp gidiyor. Eğitim girdi, işlem, çıktı ve dönütle çevresiyle etkileşimde bulunuyor, çevresinden etkileniyor, aynı zamanda çevresini etkiliyor. İşte kendi hedeflerini koyabilen, dönütleriyle eksikliklerini tamamlayıp kendini yeniden düzenleyebilen, çıktılarını bir kısmını girdi olarak alabilen, çevresiyle enerji ve bilgi alışverişinde bulunabilen eğitim, açık bir sistemdir. Açık bir sistem olarak eğitim, çevresindeki değişme gelişme-

lerden en çok etkilenen, çevresini de en çok etkileyen toplumsal bir kurum niteliğindedir. Özellikle, değişme ve gelişme çabalarında, eğitimin etkin bir yeri vardır. Ülkemizde eğitim sistemi, Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte, Atatürk ilke ve devrimleri doğrultusunda yeniden yapılandırılmış; ilke ve devrimlerin toplumumuza yerleşmesinde, yeni rejimin gerektirdiği insan gücünü yetiştirmede, eğitimin yadsınamaz bir rolü olmuştur.

Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar, toplum ve devlet yapısı birçok değişimlere uğramış; toplumsal, ekonomik ve politik yaşamda büyük değişimler görülmüştür. Cumhuriyetle birlikte, demokrasi denemeleri ve tartışmaları başlamış demokrasinin tüm ilke ve kurumlarıyla toplumumuza yerleştirilme çabaları, günümüze değin süregelmiştir.

Bu süreç içerisinde, demokrasi üç kez kesintiye uğramış ve bu kesintiler, toplumun kurum ve kuruluşlarında birçok yapısal, hukuksal ve yönetsel değişikliklere neden olmuştur. En çok değişime uğrayan kurumlardan biri ise üniversitelerdir.

Üniversiteler, her ülkede olduğu gibi ülkemizde toplumsal hayatı en çok etkileyen kurumların başında gelmektedir. Bu nedenle, üst düzeyde insan gücünü yetiştiren, bilim üreten üniversitelerde öğrencilere, demokratik tutum ve davranışların kazandırılması; hem toplum, hem demokrasinin, hem de üniversitelerin geleceği açısından büyük önem taşımaktadır. Özellikle öğretmen yetiştiren yükseköğretim kurumlarına bu

konuda daha büyük görevler düşmektedir.

Üniversitelerdeki demokratikleşme, toplumdaki demokratikleşme, toplumdaki demokratikleşme ile çok yakından ilişkilidir ve hatta onun bir sonucudur. Üniversitelerdeki demokratikleşme, toplumun daha da demokratikleşmesini, bilimsel bulgu ve düşüncelerin geniş halk yığınlarına yayılmasını sağlayacaktır.

Demokrasi ve eğitim ilişkisine geçmeden demokrasi kavramı üstünde durmakta yarar vardır.

Demokrasi

Özgürlük ve demokrasi çağrısının dünya çapında yankılandığı bir zamanda yaşıyoruz. Doğu Avrupa, yaklaşık elli yıl boyunca sahip olduğu totaliter yönetimleri kaldırıp atmakta ve Sovyetler Birliği'ndeki cumhuriyetler de yaklaşık 75 yıllık Komünist rejimin yerine, daha önce hiç deneme olanağını bulmadıkları bir şeyin, yeni bir demokratik düzen kurmanın mücadelesini vermektedirler. Ancak, Avrupa'daki olağanüstü siyasal değişimleri kuşatan dram, demokrasi vaadinin dünya üzerindeki halkları ne ölçüde harekete geçirdiğini gözlerden saklamaktadır. Kuzey ve Güney Amerika, artık gerçekten bir demokrasi yarım küresi haline gelmiştir. Afrika, şu ana dek eşi görülmedik bir demokratik reform çağını yaşamaktadır ve yeni, dinamik demokrasiler Asya'da kökleşmektedir.

Dünya ölçeğinde görülen bu olgu, modern liberal demokrasinin Batılı-olmayan kültürlerde hiçbir zaman başarıyla tekrarlanamayacak nitelikte, benzersiz bir Batılı icat olduğuna inanmış kuşkucuları yalanlamaktadır. Demokrasinin Japonya, İtalya ve Venezuela kadar birbirinden farklı uluslarda uygulandığı bir dünyada, demokrasinin kurumları, evrensel insani hedefler olarak özgürlük ve kendi kendini yönetme için uygun olduklarını haklı olarak iddia edebilirler.

Demokratik değerler bugün yeniden şahlanmaktadır. Fakat, 18'inci yüzyıl sonundaki Fransız Devriminden 20'inci yüzyılın ortalarında tek-parti rejimlerinin yükselişlerine dek uzanan insanlık tarihinin uzun dönemi boyunca gözlemlendiğinde, demokrasiler sayıca az ve kısa ömürlü olmuştur. Bu olgu, ne bir kötümserlik ne de umutsuzluk nedenidir; tersine, bu bir meydan okuma işlevi görmektedir. Özgürlük insan doğasına uygun olabilir, demokrasinin pratiği ise öğrenilmek zorundadır.

Bazı anlayışların aksine, sağlıklı bir demokratik toplum, sadece bireylerin kendi kişisel hedeflerinin peşinden koştukları bir arena değildir. Demokrasiler, güçlükle kazandıkları özgürlüklerini kendi toplumlarının yaşamlarına katılmak amacıyla kamusal tartışmaya kendi seslerini de katarak, eylemleriyle sorumlu tutulabilen

temsilcileri seçerek ve kamusal yaşamda hoşgörü ve uzlaşmanın gerekli olduğunu kabul ederek kullanma iradesine sahip yurttaşların varlığı ile süslenir. Bir demokrasinin yurttaşları, bireysel özgürlüğü yaşarlar ama, aynı zamanda, özgürlük ve kendi kendini yönetme gibi temel değerleri içinde barındırmaya devam edecek bir geleceği şekillendirmek amacıyla başkalarıyla bir araya gelmenin sorumluluğunu da paylaşırlar.

Sözlük tanımında demokrasi, "üstün iktidarın halkta bulunduğu veya halk tarafından doğrudan ya da özgür bir seçim sistemi içinde seçilmiş temsilcileri aracılığıyla kullanıldığı halk tarafından yönetimidir. Abraham Lincoln'ın deyişiyle, demokrasi, "halkın, halk tarafından ve halk için" yönetimidir (TDV 1992: 9).

Özgürlük ve demokrasi çoğu kez birbirlerinin yerine geçecek biçimde kullanılmışlardır ama, bu ikisi eşanlamlı değildir. Gerçekten de demokrasi, özgürlüğe ilişkin bir fikirler ve ilkeler kümesidir ama, aynı zamanda, uzun ve çoğu kez dolambaçlı bir tarih boyunca biçimlenmiş bir uygulamalar ve yöntemler kümesini de içinde barındırmaktadır. Kısaca demokrasi, özgürlüğün kurumsallaşmasıdır. Bu nedenle, herhangi bir toplumun, doğru anlamda demokratik diye adlandırılması için anayasal yönetimin, insan haklarının ve yasa önünde eşitliğin zamanın sınavından geçmiş esaslarına sahip olması gerektiğini belirlemek mümkündür.

Demokrasinin ilk ortaya çıkışını belirlemek gayet kolaydır. İ.Ö. beşinci yüzyılda, Atina kent devleti. Adını en görkemli önderinden alan Perikles döneminin Atina'sı, sonraki kuramcı ve devlet adamı kuşaklarına esin kaynağı olmuştur.

İ.Ö. altıncı ve beşinci yüzyılların Atina'sındaki en önemli siyasal kurum, genellikle 5,000 ile 6,000 üyeden oluşan ve tüm yetişkin erkek yurttaşlara açık bulunan Meclis'ti. Basit çoğunluk oyuyla Meclis, herhangi bir iç sorun hakkında, hiçbir yasal sınıra tabi olmaksızın, karar verebiliyordu. Davalar 501 yurttaştan oluşan ve suçluluk veya masumluk hakkında aynı biçimde, çoğunluk oyuyla karar alan jüriler tarafından görülüyordu. Perikles Atinası, başkan, başbakan, Kabine veya sürekli bir kamu yönetimi gibi bilinen herhangi bir yürütme kurumuna sahip değildi. Anayasal herhangi bir sınırı olmayan Perikles Atinası, hizipçiliğe ve kurnaz ya da etkileyici hatipler tarafından yönlendirilmeye açıktı. Atina demokrasisi yaklaşık 200 yıl -hatta İ.Ö. 404'teki Peloponnesos Savaşı'nda baş düşmanı Sparta'ya yenik düşmesine rağmen varlığını sürdürmüştür (TDV 1992: 15).

Çağdaş kullanımında demokrasi kavramının iki türü vardır: doğrudan ve temsili. Doğrudan demokraside tüm yurttaşlar, seçilmiş veya tayin edilmiş görevlilerin

aracılığı olmaksızın, kamusal kararların alınmasına katılabilirler. Böyle bir sistem açıktır. Dünyanın ilk demokrasisi olan Eski Atina -muhtemelen fiziki bakımdan tek bir mekanda toplanabilecek ve doğrudan demokrasiyi uygulayabilecek azami sayı olan - 5,000 ya da en çok 6,000 kadar insanın yer aldığı bir meclis aracılığıyla doğrudan demokrasiyi uygulamayı becerebilmiştir (TDV 1992: 10).

Bugün, ister 50,000 nüfuslu bir kent, ister 50 milyonluk uluslar için olsun, en yaygın demokrasi biçimi, yurttaşların siyasal kararları almak, yasaları yapmak ve kamunun iyiliğini amaçlayan programları uygulamak için görevlileri seçtikleri temsili demokrasidir. Temsili demokraside kamu görevlileri, halk adına o mevkiiyi ellerinde tutarlar ve eylemlerinden ötürü halka karşı sorumlu tutulabilecekleri bir konumda bulunurlar (TDV 1992: 10).

Demokrasi günümüzde “batı demokrasisi” olarak adlandırılmaktadır. Batı demokrasisi, “burjuva” dediğimiz belli bir sosyal sınıfın değerlerini dile getirir (Tanilli 1985: 38).

Batı demokrasisinin ilkeleri şu şekilde özetlenebilir:

1- Çoğulculuk: Batı demokrasisinin başta gelen özelliği, toplumda değişik düşüncelerin varlığını ve yaşama hakkını tanımasıdır. Batı demokrasisine “çoğulcu demokrasi” denmesi de bundan ileri gelmektedir. Buna göre, hiçbir düşüncenin ayrıcalığı yoktur. Her düşünce özgürdür; özgürce açıklanır, özgürce örgütlenir. Hiçbir düşüncenin içeriğine sınır getirilemez. Düşünce özgürlüğü, yalnız kurulu düzene ve anayasaya uygun düşüncelerin değil, “herkes” in hakkıdır.

2- Genel Katılma: Düşünceler arasındaki diyalog, “tüm halkın” oluşturduğu bir ortamda cereyan etmelidir. O düşüncelerden hangisinin siyasal iktidara geçebileceğine de tüm halk karar verir. Toplumda, bir zümrenin ya da halkın bir kesimin katıldığı “forum”, demokratik değildir. Katılma hakkı “genel” olmalıdır. Bu ise, en başta “genel oy ilkesini” ni kabul etmekle gerçekleşir.

3- Çoğunluğun Yönetme Hakkı: Demokraside karar halkındır. Halk kararını, genel katılmayla, seçimlerde verecektir. Halk oyu’nu kullanmak suretiyle yönetme hakkını kime verdiğini belirler. İktidar, halkın çoğunluğunun benimsediği bir oluşumdur. Çoğunluk, iktidarın yetkilerini kullanmak suretiyle devleti yönetirken, azınlık da devlet yönetiminde “muhalefeti” oluşturarak iktidarı denetleme, uyarma, eleştirme görevlerini yerine getirmektedir (Tanilli 1996: 44).

Demokrasinin Boyutları

Demokrasi, ana hatlarıyla üç boyutta ele alınabilir; Siyasal demokrasi, toplumsal demokrasi, örgütsel demokrasi.

Siyasal demokrasi, genelde bir ülkedeki demokratik yapının ana hatlarını, kural ve ilkelerini, kişi hak ve özgürlükleri gibi temel sorunlara verilen karşılıkları içerir; bir bakıma sistemin çerçevesini çizer (Açıkgöz 1986: 20).

Toplumsal demokrasi (bir siyasal akım olan “sosyal-demokrasi” değil), özellikle kültürel anlamda toplum yaşamında yer alan demokrasiyi nitelenebilir. Aile içi ilişkilerden, arkadaş ilişkilerinden, farklı kültürlere yaklaşım biçimine kadar insanların bireyler ve gruplar olarak sahip oldukları düşünme ve davranma biçimindeki demokratikliği belirtmek amacıyla gütmektedir. Başka toplumlar açısından da önemli olan bu konu gelenekle yenilik arasında gelgitler yaşayan bizim toplumumuz için özellikle önemlidir. Ülkede demokrasiyi savunan çoğu insanımızın evinde, ailesinde koyu otoriter ilişkiler içerisinde yaşadığına tanık olabilmekteyiz.

Geleneksel aile ilişkilerinin, dünya görüşünün, ahlak anlayışının, insan olarak bireyin değerini ve önemini öne çıkaran demokrasiyle çeliştiği sıkça gözlenebilmektedir.

Oysa, toplumsal anlamda demokrasisinin varlığı bir yandan bireyin saygın bir yere oturtulmasına, öte yandan, kültürel çeşitliliğe, insan yaratıcılığının öntündeki engellerin kaldırılmasına ve insanların ulusal ve evrensel kültür değerlerine özgürce ulaşabilmelerine bağlıdır. Tüm bunlar bireylerin ve toplumun “kafa yapısının” demokratlaşmasıdır. Buradan çıkarılacak sonuç insanların demokratlaşması ile sistemlerin demokratlaşmasının etkileşim içinde olduğudur (Açıkgöz 1986: 20).

Örgütsel demokrasi ise, biçimsel bir örgütün yapısında ve işleyişinde katılma yer verildiği durumlarda kullanılan bir kavramdır. Ülkelerin siyasal ve toplumsal özellikleri, katılmanın uygulandığı örgütün özelliklerini, bireylerin katılmaya yaklaşım tarzları ve bilgi düzeyleri gibi pek çok etken örgüt içerisinde üyelerin kararlara katılmasının biçim ve içeriği üzerinde etkili olabilir. Bir örgütte üyeler yönetimin kararlarına doğrudan katılırken, bir başkasında dolaylı katılma görülebilir. Örgütsel düzeyde katılmanın ve demokrasisinin başarısı tüm etkenler arasında optimal bir dengeyi gerektirir. Üyelerin kendi örgütlerindeki demokratik katılımları onları eğitici, bilinçlendirici bir rol oynar. Bunun sonucunda ülke düzeyindeki demokrasi uygulamalarına daha bilinçle katılma şansı olan bireyler ortaya çıkarır. Yapısı ve işleyişiyle demokratik olarak algılanan kurumlar bir

bütün olarak toplumsal sisteme kuramsal destek sağlayabilirler.

Demokrasinin siyasal, toplumsal ve örgütsel boyutlarının her birinin demokrasi kavramının içeriğine yaptığı katkı vazgeçilmezdir. Bu boyutların herbirinin yetkinlik düzeyi bir bütün olarak demokrasinin yetkinlik düzeyini oluşturur.

Ülkemizde Demokrasi,

Osmanlı İmparatorluğu, monarşiyle yönetilen bir toplumdur. İmparatorluğun güçlü olduğu dönemlerde, Türk toplumunda demokratik nitelikte hareketler yoktu. Çöküş döneminde, batılılaşma hareketleriyle birlikte soyut olarak “demokratik” denebilecek, bazı hukuk belgeleri ortaya çıktı.

Bazı hukukçuların, Türkiye’deki ilk kamu hukuku kuralı saydıkları Senedi İttifak ile (1808) Padişah’ın yetkilerine sınır getirildi.

Daha sonra, 1839’da Tanzimat Fermanı’nın uygulamaya konulmasıyla, Padişah’ın mutlak otoritesi de sınırlandırılır. Ama yasalar, bir anayasa olmaktan çok, bir halk bildirisi şeklinde idi. 1856’da yayınlanan Islahat Fermanı’nda, Tanzimat Fermanı’nda dile getirilen hakların gerçekleştirilmesi için gerekli önlemlerin alınmasından söz edilir.

1876 da ilk anayasanın (Kanun-i Esasi) kabul edilmesiyle hukuk açısından önemli bir aşama gerçekleştirilmiş oldu. Mutlak monarşi yönetimi sona ererek, meşrutiyet dönemi başladı. Seçimle iş başına gelen kişiler padişahın mutlak yönetim hakkına sınır koyuyorlardı. Ne var ki yönetimin ilk kez bir anayasaya dayanması, hukuk açısından ileri bir adım sayılsa da, 1876 Kanun-i Esasi’yi gerçek bir demokratik atılım olarak görmek zordur. Bu sebeptendir ki, kısa bir süre sonra Meclis dağılmış ve Birinci Meşrutiyet sona ermiştir.

Otuz yıllık bir aradan sonra, İkinci Meşrutiyet’le yeni bir döneme geçildi. 1876 Anayasasında yapılan değişikliklerle (1909) padişahın ya da yürütme gücünün, yasama üstündeki baskısı kaldırıldı. Ama iktidarda bulunan İttihat ve Terakki Partisi’nin zamanla bir baskı düzeni oluşturmasıyla, gelişmeler kağıt üzerinde kaldı.

20 Ocak 1921 tarihli “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu” yurdumuzda egemenliği belirten ilk “anayasa”dır. Bu kanunun oluşması, Sivas’ta İstanbul Hükümeti ile bütün ilişkilerin kesilmiş ve kurulan “Temsili Heyet”in devletin idaresini ele almasıyla başlar. 23 Nisan 1920’de “TBMM” nin açılışıyla hukuklaşmış olan bu durum, Meclisin yaptığı “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu” ile olumlu bir sonuca ulaştı. 29 Ekim 1923’te Cumhuriyetin ilanı ile

bu kanunun bazı maddeleri değiştirildi. İkinci Meclis, 20 Nisan 1924 tarihinde ikinci bir “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu” nu yaptı ve bunun adı 10 Ocak 1945’te “Anayasa” olarak değiştirildi. 1945’de çoğulcu demokrasiye geçildi ve 1950 yılında, ilk kez bir parti seçimle iktidara geldi. Türkiye Cumhuriyeti’nin üçüncü anayasası 27 Mayıs 1960 inkılabından sonra, 1961 yılında toplanan meclis tarafından, demokratik görüşe göre yeniden yazıldı. Demokratik yaşam yeni bir boyut kazandı. 1971 yılında yapılan değişikliklerle 1961 Anayasası’na bazı sınırlamalar getirildi. 1982 Anayasası ile temel hak ve özgürlüklerin yanısıra, iktisadi ve sosyal haklar da düzenlendi ve yürütme erki güçlendirildi (Gün 1993: 37).

Demokrasi Eğitimi

Eğitim araştırmacıları, öğretmenler ve demokratik okul temsilcileri için bugünün toplumsal mücadelesi zor bir soru ortaya atmaktadır. Eğitimcilerin ve politikacıların hakkında konuştuğu, bütün çocukları yüksek standartlar ölçüsünde eğitmek ne demektir? “Her çocuk öğrenebilir” aslında ne demektir? Yüksek performans sağlayan ve çeşitli öğrencilere hitabeden eğitim şekli nedir? Bu şekli geliştirmek için öğretmenlerde olması gereken bilgi ve beceri nedir? Bu konuda okul düzenlemeleri nasıl olmalıdır? Hem karmaşık kültür ve işbirliği olanaklarına hitab eden hem de gruplara ve şahıslara uyması gereken yol nasıl bulunabilir? Bütün bu sorular demokratik eğitimin çağdaş yeniden yapılanışı için temel sorulardır. Ve bu sorulara cevap aranmalıdır (Hammond 1996: 14).

Her politik düzen kendi varlığını sürdürme ihtiyacındadır. Yetiştireceği insanlarla gelişip korunmayan rejimler değişmeye mahkumdur. Rejimi yaşatmaya dönük çabaların en önemlisi eğitimidir. Bir Fransız düşünür “ya eğit, ya katlan” demiştir. Toplumun eğitim düzeyi ve türü orada hangi rejimin başarılı şekilde uygulanabileceğinin de bir göstergesidir. Yapılan bir incelemede, eğitim düzeyi yükseldikçe ülkede demokrasiyi koruma ve yaşatma şansının da arttığı görülmektedir (Karasar 1985: 97).

Ülkemiz demokrasiyle yönetilen bir ülkedir. Eğitimin en önemli işlevlerinden biri, demokrasiye inanan, demokratik tutum ve davranışlar gösteren, kısaca demokrasiyi bir yaşayış biçimi olarak benimseyen bireyler yetiştirmektir. Eğitim sistemimizde bu tür hedefler esas alınarak eğitim-öğretim faaliyetleri düzenlenmelidir.

Bir toplumda eğitim faaliyetlerini belirleyen, insan davranışlarını kapsayan hedeflerdir. Eğitim bireyin

davranışında değişme meydana getirme sürecidir. Eğitim hem eski çağ hemde günümüz filozoflarınca yakından ve sürekli ilgilenilen bir alan olmuş bunun sonucu olarak da belli kavram ve ilkeler eğitime yerleşmiştir. Eğitim ve felsefe, süreç ve ürün olarak sürekli bir şekilde devam eden bir arayıştır. Eğitim ve felsefe, aynı zamanda da hangi eğitimin ve felsefeye dayalı olarak nasıl bir topluma ulaşılacağı sorusuna yanıt aramaktadır (Akkoyunlu 1986: 1).

İnsan davranışlarının değiştirilmesine yönelik eğitim faaliyetlerinin dünya görüşünü ve yönetsel temelini oluşturmak, eğitim felsefesinin amacıdır. Eğitimle ilgilenen her toplum insan davranışlarının belli bir yönde değiştirilmesiyle ilgili olarak, belli bir düşün yapısı ve dünya görüşü vardır.

Felsefe, eğitimcilere, özellikle program geliştirme uzmanlarına okul ve sınıf ortamlarını düzenlemede bir yapı ve taban sağlar. Okulların ne için olduğunu, hangi konuların değerli olduğunu, öğrencilerin nasıl öğrendiğini ve hangi yöntem ve tekniklerin kullanıldığını yanıtlamaya yardımcı olur. Ayrıca eğitimin hedeflerini, içerik ve örgütlenmesini, öğrenme ve öğretme sürecini, genel olarak okulda ve sınıflarda üzerinde durulmak istenen etkinlikleri belirlemede bir temel sağlar. Program geliştirmenin hemen hemen her ögesi felsefeye dayanır. Felsefe program hedeflerini, araçlarını ve sonuçlarını belirlemede bir ölçütür. Hedefler, felsefi inançlara dayalı değerleri, araçlar felsefi tercihleri yansıtan süreç ve yöntemleri, sonuçlar ise gerçekleri ve öğrenilmiş davranışları içerir (Demirel 1997: 20).

Ertürk'ün (1997) de belirttiği gibi hedefler düzenini oluştururken felsefeden;

- 1- Temel sayıtlarda açıklığa varmada,
- 2- Aday hedeflere yenilerini katmada,
- 3- Hedeflerin iç ve dış tutarlılığını ortaya koymada,
- 4- Hedefleri önem sırasına koymada, yararlanılmaktadır.

Bu açıdan bakıldığında felsefe, program geliştirmenin temelleri arasında çok önemli bir yerde bulunmaktadır. Bu nedenle, her program geliştirme çalışması yapılırken, toplumun başta felsefeleriyle tutarlı, bilimsel bulgulara uygun, iç tutarlılığı sağlam bir felsefi görüş ortaya çıkmalıdır. Esasen eğitim politikalarının oluşumunda ve bunların eğitim programlarına yansımada da belli bir felsefi görüş egemen olmalıdır. (Demirel 1997: 21).

Tarihsel süreç içerisinde toplumları etkileyen beş felsefi sistem pragmatizm, idealizm, realizm, natüralizm ve varoluşçuluktur. Bunlardan etkilenecek oluşan eğitim akımlarının her biri temel özellikleriyle aşağıda açıklanmaktadır.

Eğitim Akımları

Daimicilik: Realizmden ilham alır. Bu görüşü savunanlar eğitimin evrensel nitelikteki belli gerçeklere göre şekillendirilmesi üzerinde dururlar. Bunlara göre insanın doğası ve ahlaki ilkeleri değişmez. İnsanların bu değişmez gerçeklere göre yetiştirilmesi gerekir. İnsan doğasının en önemli yanı akıldır. Bu nedenle, eğitimde insan zihninin gelişmesine önem verilmesi gerekir. Daimicilik görüşünün temel ilkeleri şunlardır:

- 1- Değişmeyen Evrensel Bir Eğitim
- 2- Entellektüel Eğitim
- 3- Eğitim hayatın bir kopyası değil, ona hazırlıktır.
- 4- Çocuklara ve gençlere dünyanın hem manevi hem de maddi gerçeklerini tanıyacak bilgiler verilmelidir.
- 5- Büyük kitaplar eğitimi

Esasicilik: Bu görüşe göre insanları eğitilmiş olarak kabul edebilmek için bütün insanların sahip olması gereken esaslar vardır. Esasiciler daha çok programların konu alanı üzerinde durur ve zamanın tecrübesinden geçmiş kalıcı temel konuların ve değerlerin seçimine önem verirler. Öğretmen otoritesinin sınıfta yeniden yerine oturtulmasını savunurlar. Bu görüşün dayandığı temel ilkeler şunlardır:

- 1- Öğrenmenin doğasında çok sıkı çalışma ve çoğu zaman zorlama vardır.
- 2- Eğitimde ve öğretimde girişim öğrenciden çok öğretmende olmalıdır.
- 3- Eğitim sürecinin özünü, konu-alanının çok iyi özümlemesi oluşturur.
- 4- Okulda zihinsel yaklaşımın geleneksel yöntemleri kullanılmalıdır.

İlerlemecilik: İlerlemecilik, pragmatik felsefenin eğitime uygulmasıdır. Pragmatik felsefe değişmeyi gerçeğin esası olarak görür. Bu nedenle eğitimin sürekli bir gelişim içinde olduğu öne sürülür. İlerlemeciliğin kapsadığı belli başlı ilkeler şunlardır:

- 1- Eğitim aktif ve çocuğun ilgilerine göre olmalıdır.
- 2- Öğretimde problem çözme esas alınmalıdır.
- 3- Okul yaşama hazırlık olmaktan çok, yaşamın kendisi olmalıdır.
- 4- Öğretmenin görevi yönetmek değil, rehberlik etmektir.
- 5- Okul öğrencileri yarıştırmaktan çok işbirliğine özendirilmeli ve yöneltmelidir.
- 6- Eğitim ortamı demokratik olmalıdır.

Yeniden Kurmacılık: Bu eğitim akımı, ilerlemeciliğin bir devamı olup son gelişen akımlardan biridir. Akımın dayandığı felsefe pragmatizmdir. Bu akıma göre eğitimin amacı, toplumu yeniden düzenlemek ve toplumda gerçek demokrasiyi yerleştirmek olarak kabul edilmektedir. Bu

görüğe göre eğitim, yeni bir toplumsal düzen yaratmaya girişmelidir. Bu konuda temel sorumluluk okullardadır. Bu işte esas güç öğretmenlerdedir. Okul yeni bir toplumsal gelişmeye imkan verecek biçimde geleceğe yönelik olmalıdır.

Buraya kadar felsefi sistemlerden etkilenecek ortaya çıkan ve gelişen eğitim akımları ana çizgileriyle gözden geçirilmiştir. Eğitimciler bu eğitim akımlarından etkilenecek ya öğretmeni merkez alan ya da öğrenciyi merkez alan eğitim programları hazırlamışlar ve uygulamışlardır. Eğitim programlarının “öğrenciyi merkeze alan” bir eğitim programı olması gerektiğini savunan eğitimciler ilerlemeciler ve yeniden kurmacılardır. “Öğretmeni merkeze alan” bir eğitim programı olması gerektiğini savunan eğitimciler ise daimiciler ve esasicilerdir (Demirel 1997: 29).

Bu araştırma da sınıf ortamında demokratik öğretmen davranışlarının öğrenci erişimini nasıl etkilediği sorusuna cevap arandığından bundan sonra yukarıda bilgi verilen eğitim akımlarına dayalı olarak ortaya konan Program geliştirme yaklaşımlarıyla ilgili kısa bilgi verilecektir. Ayrıca bu yaklaşımlardan hiçbiri kendi başına yeterli olmadığı için tüm bu yaklaşımların bir sentezi olan ve araştırmacı tarafından araştırmada kullanılan ve Ertürk tarafından geliştirilen, Öğretmen + öğrenci merkezli olan (Fonksiyonel) Tylor yaklaşımı hakkında ayrıntılı bilgi verilecektir.

Eğitim programları tasarımlarını geliştirmede genelde üç temel yaklaşım izlenmektedir:

1- Konu merkezli: Eğitim uygulamalarında en yaygın kullanılan bir tasarım şeklidir. Programın herbir ögesi bir bütün olarak algılanmaktadır. Okullarda uygulanan eğitim programlarının büyük bir çoğunluğu bu tasarım yaklaşımıyla düzenlenmiştir. Bu yaklaşım dört ana şekilde görülür.

a. Konu tasarımı: Bu yaklaşımın dayanağı aklın insanı farklı kılan bir unsur olduğuna ve bilginin aranması ve elde edilmesinde aklın bir gereği olduğuna inanılmasıdır.

b. Disiplin tasarımı: Bu yaklaşımda eğitim programı akademik disiplinler üzerinde yoğunlaşmasına karşın, aslı yine de konu tasarım ile aynıdır.

c. Geniş alanlı tasarım: Bu yaklaşım konu merkezli yaklaşıma bir tepki olarak, konu merkezli tasarımın neden olduğu parçalanma ve bölünmelere ayrılma sorununa çözüm getirme amacı ile oluşturulmuştur. Amacı konuları mantığı uygun bir şekilde bir araya getirmektir. Bu şekilde farklı dersler olan coğrafya, ekonomi, politika, antropoloji, sosyoloji ve tarih bir araya getirilerek sosyal bilgiler dersi oluşturulmuştur.

2- Öğrenen merkezli tasarımlar: Tüm program tasarımcıları öğreneni ön planda tutar. Bu nedenle bu yüzyılın başında öğrencinin programın merkezi olduğu ve her konunun ona göre düzenlenmesi gerektiği görüşü ortaya çıkmıştır.

a. Çocuk merkezli tasarımlar: Öğrenme öğrencinin yaşantısından ayrılmamalıdır. Öğrencinin ilgisi ve ihtiyaçları ön plandadır.

b. Yaşantı merkezli tasarımlar: Bu yaklaşıma göre eğitim programı tüm ihtiyaçları önceden belirtmez, bizzat öğretmen her öğrenciye uygun olanı uygulama alanında vermelidir.

c. Romantik tasarımlar: Savunucuları, okulun tamamen gözden geçirilip değiştirilmesinin gerektiğini ileri sürmüşlerdir.

d. Hümanistlik tasarımlar: Bu yaklaşımda insan davranışının basit bir etki-tepki ilkesinden çok daha karmaşık olduğu ileri sürülmüştür.

3- Sorun merkezli tasarımlar: Öğrencilerin toplumsal sorunları, ihtiyaçları, ilgi ve yetenekleri üzerinde durur. Bu yaklaşımda konu kadar öğrencinin gelişmesi de ön planda tutulur.

a. Yaşam şartları tasarımı: Bu tasarımla, eğitimciler öğrencilerin kavrayışlarını geliştirmekte ve “gerçek” dünya ile ilgili sorunları konusunda genelleme becerisi kazanmalarında yardımcı olmaktadır.

b. Çekirdek tasarımı: Bu tasarım da program merkezlidir ve genel eğitim üzerinde odaklaşır. Öğrenci merkezliliğe pek yakınlığı yoktur. Öğrencinin toplumun sorunlarını görmesini ve bu konulara eğilmesini amaç edinir.

c. Toplumsal sorunlar ve yeniden kurmacılık tasarımı: Bu tasarımcılar toplumun sosyal, politik, ekonomik gelişmelerinin program tasarımı ile eğitimcilerin, toplumun iyileştirilmesine katkıda bulunabileceklerine inanırlar. Bu yaklaşımda zamanın sürekli toplumu değiştirmeye zorladığı kuramı ön plandadır. Bu değişimin en iyi okul ile gerçekleştirebileceği ya da düzenlenebileceğini ileri sürerler (Demirel 1997: 55).

Fonksiyonel Yaklaşım: Ertürk (1985: 168-175). Demokratik yaşayışın yöntemi olarak bilimsel yöntemin yaşama uygulanık hali olan “Planlı Denemecilik” yöntemini ileri sürmekte ve demokrasinin planlı denemecilik olduğunu belirtmektedir. Planlı denemecilik açık fikirlilik, yanılabilirlik, farklı görüşlere saygı duyma, denenmesine razı olma, deneme sonunda değerlendirilip işleyen yanların elde tutulması işlemeyen yanların atılması ya da onarılp yeniden işe koşulması gibi bakış açılarını ve uygulamaları gerektirir.

Planlı denemecilik yöntemi, eğitime sistem yaklaşımı

mını gerekli kılmaktadır. Eğitimde açık bir sistemin yapılandırılması, programlar yoluyla yapılabilir. Program “bireyde gizlenmesi kararlaştırılan hedefleri, bunları gerçekleştirebilecek düzenli eğitim ve sınav durumlarını içeren dirik bir bütün” olarak tanımlanabilir (Sönmez 1985: 187).

Bir programın öğeleri; (1) Hedefler; (2) Öğrenme yaşantıları (3) Değerlendirme faaliyetleridir (Ertürk 1991: 14). Program’ın en önemli ögesi hedeflerdir.

Eğitimde hedefler, toplumun gelişimine katkı getiren bireyi geliştirmeyi amaçlayan ve çağdaş bilimsel bilgi birikimini kapsayan bir bütünlük oluşturacak biçimde örgütlenirse öğrenme daha hızlı ve anlamlı olur. Hedeflerin toplumsal katkısı dikkate alınınca, demokrasinin kurulup sürdürülmesi, demokratik yönetim biçimini politik felsefe olarak benimseyen ülkelerin temel isteği olmalıdır. Aksi takdirde ülkede demokrasi benimsenip uygulanamaz. Demokrasi eğitiminden yoksun tutulursa demagojiye dönüşebilir. Demokrasiyi kurup sürdürmek eğitimin en önemli işi olmalıdır. Çünkü demokrasi, bir yandan eğitimin bireyin yeteneklerinin en üst düzeye kadar gelişimini sağlayacak fırsat eşitliği ilkesine göre düzenlenmesiyle, diğer yandan da bireyin geleceğiyle özdeşleşmiş bir toplum bütünlüğünün yaratılmasıyla sağlanabilir (Bilen 1993: 11-12).

Bir sistemin en can alıcı ögesi işlemlerdir. Eğitim sisteminde işlemler, öğrenme-öğretme süreçlerini, yani eğitim durumlarını içermektedir. Eğitim durumu, hedef-davranışları her bir öğrenciye kazandırmak için yapılan tüm zihinsel etkinlikleri, araç-gereç ve donanımı, fiziksel biyolojik ve kimyasal yapıları ve zamanı, özellikle örnek davranışları kapsamaktadır (Sönmez 1985: 138).

Eğitim-öğretim etkinlikleri, genellikle sınıf ortamında oluşmaktadır. Sınıf ortamının niteliği, öğretme-öğrenme süreçlerini büyük ölçüde etkilemektedir. Bloom (1979: 108-190)’a göre sınıf ortamı, öğretme-öğrenme süreçlerinde çok önemli bir değişkendir. Sınıf içinde öğrencilerin öğretmenleriyle ve arkadaşlarıyla ilişkileri ile öğretmenlerin öğrencileriyle ilişkileri, sınıf ortamının havasını belirlemektedir.

Demokratik bir sınıf ortamının varlığı, öğrenci başarısını etkileyen önemli etkenlerden bir olduğu kadar, ayrıca öğrencilerde demokratik tutum ve davranışların geliştirilmesinde de önemli bir etkidir.

Açıkgöz (1986: 22)’e göre eğitim demokrasinin en önemli hedeflerinden biri öğrencidir. Öğretmenin sınıfta yerleştirmeye çalışacağı demokrasi için karşılıklı saygı ve sevgi esastır. Her öğrencinin kendi gelişim çizgisini izleyeceği gerçeği kabul edilmelidir. Burada öğretmen her öğrencinin kendisini özgürce ortaya koyabilmesinin

koşullarını hazırlayıcılık rolü bakımından aktiftir. Sınıf içerisinde demokrasinin dış engeller aşılmak kaydıyla olabilmesi için aşağıdaki koşullara uyulması gerekir:

1- Bilimsellik: Öğrenciye kazandırılması düşünülen her türlü bilgi bilimsel ölçülerle tartışılabilir. Bir başka deyişle, hiç bir bilgi “bu doğrudur” diye tartışmaya kapalı biçimde benimsetilmemelidir.

2- Katılma: Her öğrenci sınıf içi etkinliklere bir yolla katılmalıdır. Bu, öğrencinin bilgi açısından başarısını arttıracığı gibi daha önemli olarak öğrencinin kişilik gelişimini etkileyecektir.

3- Saygı: Her öğrencinin özgün ve saygı duyulması gereken bir varlık olduğu, gelişmeye hakkı olduğu kabul edilmelidir. Öğretmen bilmeden bile olsa bazı öğrencilerin “eşitler içinde daha eşit” gördüğü anda diğer öğrencilerin gelişme şansını kısıtlamaktadır.

Demokratik bir sınıf ortamında öğretmen, ne yetkiyi elinde tutan ne de serbest bırakıcı olmalıdır. Öğrenci, sınıf kurallarının belirlenmesinde söz hakkına sahip olmalı, ödül veya ceza nedeniyle değil, işini yapmanın faydalarını bilerek güdülenmelidir (Cangelesi 1998: 28).

Sınıf etkinliklerinden, kendilerinin ve başkalarının davranışlarından sorumlu olan öğrenciler, daha dikkatli davranacaklardır (Clark and Peterson 1986: 289). Evde, okulda, sınıfta demokratik bir ortamda yaşamamış öğrencilerin, yetişkin olduklarında demokratik davranışları çok güçtür.

Bu nedenle öğrenciler kendilerini yönetme fırsatı bulmalıdır. Öğretmenin yetki ve sorumluluklarını öğrencilerle paylaşması sınıf olaylarına bir kişinin egemen olmasını engeller (Pauly 1991: 65).

Demokratik bir lider olarak öğretmen öğrencilerin görüşlerini almalı, yapılacak işler konusunda onlarla uzlaşmalı, çalışma düzenlerini seçme hakkı tanınmalıdır (Jacobsen and Others 1985: 239).

Eğitimin her kademesindeki öğretmenler; öğrencilere karşı hoşgörülü, haklara saygılı, kişiliklere saygılı, tarafsız, tartışmaya açık, yol gösterici, yardımcı, tutarlı demokratik davranışlar içinde olmalıdır. Eğitimin her düzeyinde özellikle de yarının öğretmenlerini yetiştirecek olan öğretmen yetiştiren yükseköğretim kurumlarındaki öğretim elemanlarının demokratik bir sınıf ortamı oluşturarak ders işlemleri ve bu yolla öğrencilerin de demokratik tutum ve davranışlar geliştirmeye çalışmaları, demokrasinin geleceği açısından olduğu kadar, toplumun ilerlemesi kalkınması açısından da önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Açıkgöz, Kemal. (1986) "Demokrasi ve Eğitimde Demokrasi" *Abece Aylık Eğitim Kültür ve Sanat Dergisi*. Ankara: Maya Matbaacılık.
- Akkoyunlu, Buket. (1985) "Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Elemanlarının Eğitim Akımları ve Öğretme Açısından Kendilerini ve Öğrencilerin Öğretim Elemanlarını Değerlendirmeleri." (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Bilen, Mürüvvet. (1993) *Plandan Uygulamaya Öğretim*. TAKA Matbaacılık, Yayıncılık, Sanayi ve Ticaret A.Ş., Ankara.
- Bloom, Benjamin. (1979) *İnsan Nitelikleri ve Okulda Öğrenme*. (Çev : Durmuş Ali Özçelik)
- Cangelesi, James (1988) *Classroom Management Strategies*. New York : Longman Inc.
- Clark ve Peterson. (1986) "Teachers Thought Processes". *Handbook of Research on Teaching*. New York.
- Demirel, Özcan. (1992) *Genel Öğretim Yöntemleri*. Ankara: Usem Yayınları.
- _____ (1997) *Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Program Geliştirme*. Ankara: Usem Yayınları
- Ertürk, Selahattin. (1991) *Eğitimde Program Geliştirme*. Ankara, Yelkentepe Yayınları.
- _____ (1985) *Diktacı Tutum ve Demokrasi*. Ankara : Yelkentepe Yayınları. No: 8.
- Gömlüksiz, Müfit. (1988) "Demokratik Bir Sınıf Ortamı Açısından Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Elemanlarının ve Öğrencilerinin Davranışlarının Değerlendirilmesi." (Yüksek Lisans Tezi) Ankara: H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gün, Semahat. (1993) *Meşale* Kocaeli İl Milli Eğitim Müdürlüğü Aylık Dergisi. Kocaeli: İl Milli Eğ. Müd.
- Hammond, Linda. (1996) "The Right to learn and Advancement of Teaching: Research, Policy, and Practise for Democratic Education". *Educational Researcher*, Vol : 25, No. 6: 5-17.
- Jacobsen and Others. (1985) *Methods for Teaching: A Skills Approach*. Second Ed. Charles and Merrill Pub. Company. Columbus.
- Johnson, D. W. (1981) *Student-Student Interaction: The Neglected Variable In Education*. 10 : 5-10.
- Karasar, Niyazi. (1985) "Demokrasi Eğitimi: Bugünden Yarına Ortaöğretimimiz." Ankara: TED Bilim No: 8.
- Sönmez, Veysel. (1985) *Program Geliştirmede Öğretmen El Kitabı*. Ankara: Öğretmen Yayınları, No: 11.
- _____ (1987) *Sevgi Eğitimi*. Ankara: Şafak Matbaası.
- Tanilli, Server. (1985) *Devlet ve Demokrasi*. İstanbul : Say Kitap Pazarlama.
- TDV. (1992) *Demokrasi Nedir?* Ankara : Türk Demokrasi Vakfı.